קיצור שלחן ערוך — קצת דיני ברכות ודיני ברוך הוא וברוך שמו ואמן

קֹדֶם שֶׁיְּבָרֵךְ אֵיזוֹ בְּרָכָה צָרִיךְ הוּא לָדַעַת אֵיזוֹ בְּרָכָה שֶׁהוּא צָרִיךְ לְבָרֵךְ, כְּדֵי שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁהוּא מַזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא עִקַּר הַבְּרָכָה, יֵדַע מַה שֶּׁיְּסַיֵּם. וְאָסוּר לַעֲשׂוֹת שׁוּם דָּבָר בְּשָׁעָה שֶׁהוּא מְבָרֵךְ. וְלֹא יְבָרֵךְ בִּמְהִירוּת, אֶלָּא יְכַוֵּן פֵּרוּשׁ הַמִּלּוֹת (סִימָן ה' לצ"א ובחיי"א). וְזֶה לְשׁוֹן סֵפֶר חֲסִידִים, כְּשֶׁהוּא נוֹטֵל יָדָיו אוֹ שֶׁמְּבָרֵךְ עַל הַפֵּרוֹת אוֹ עַל הַמִּצְווֹת הַשְּׁגוּרוֹת בְּפִי כָּל אָדָם, יְכַוֵּן לִבּוֹ לְבָרֵךְ בְּשֵׁם בּוֹרְאוֹ אֲשֶׁר הִפְלִיא חַסְדּוֹ עִמּוֹ וְנָתַן לוֹ הַפֵּרוֹת אוֹ הַלֶּחֶם לֶהָנוֹת מֵהֶם וְצִוָּהוּ עַל הַמִּצְוָה, וְלֹא יַעֲשֶׂה כְּאָדָם הָעוֹשֶׂה דָּבָר בְּמִנְהָג וּמוֹצִיא דְּבָרִים מִפִּיו בְּלֹא הֶגְיוֹן הַלֵּב. וְעַל דָּבָר זֶה חָרָה אַף ה' וְשָׁלַח לָנוּ בְּיַד יְשַׁעְיָהוּ וְאָמַר, יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִישַׁעְיָה, רְאֵה מַעֲשֶׂה בָּנַי כִּי אֵינוֹ אֶלָּא לַפָּנִים, וּמַחֲזִיקִים בּוֹ כְּאָדָם שֶׁמַּחֲזִיק וְנוֹהֵג מִנְהַג אֲבוֹתָיו בְּיָדוֹ, בָּאִים בְּבֵיתִי וּמִתְפַּלְּלִים לְפָנַי תְּפִילוֹת הַקְּבוּעוֹת כְּמִנְהַג אֲבוֹתֵיהֶם לֹא בְּלֵב שָׁלֵם. הֵם מְנַקִּים אֶת יְדֵיהֶם וּמְבָרְכִים עַל נְטִילַת יָדַיִם וּבוֹצְעִים וּמְבָרְכִים בִּרְכַּת הַמּוֹצִיא, שׁוֹתִים וּמְבָרְכִים כְּמוֹ שֶׁהַדָּבָר שָׁגוּר בְּפִיהֶם, אַף בָּעֵת שֶׁהֵם מְבָרְכִים אֵינָם מִתְכַּוְּנִים לְבָרְכֵנִי. לָכֵן עַל כֵּן חָרָה אַפּוֹ וְנִשְׁבַּע בִּשְׁמוֹ הַגָּדוֹל לְאַבֵּד חָכְמַת חֲכָמָיו הַיּוֹדְעִים אוֹתוֹ וּמְבָרְכִים אוֹתוֹ בְּמִנְהָג וְלֹא בְּכַוָּנָה, דִּכְתִיב בַּתֹּרָה, לָכֵן הִנְנִי יוֹסֵף גּוֹ', וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו גּוֹ', לְפִיכָךְ הִזְהִירוּ חֲכָמִים עַל הַדָּבָר וְאָמְרוּ, עֲשֵׂה דְּבָרִים לְשֵׁם פּוֹעֲלָם וְכוּ', עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ, וְרָאוּי לָאָדָם שֶׁיַּרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ לוֹמַר הַבְּרָכוֹת בְּקוֹל רָם, כִּי הַקּוֹל מְעוֹרֵר אֶת הַכַּוָּנָה (של"ה).

כְּשֶׁהוּא מְבָרֵךְ, יְהֵא פִּיו נָקִי מִן הָרֹק, וְגַם שְׂאָר דָּבָר לֹא יְהֵא בְּתוֹךְ פִּיו, שֶׁנֶּאֱמַר, יְמַלֵּא פִי תְּהִלָּתֶךָ.

אָסוּר לְהוֹצִיא שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה. וְכָל הַמּוֹצִיא שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, עוֹבֵר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה, דִּכְתִיב, אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא, וּכְתִיב, אִם לֹא תִּשְׁמוֹר וְגוֹ', לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא. וְזֶהוּ מִכְלַל הַיִּרְאָה שֶׁלֹּא לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי אִם בְּדֶרֶךְ שֶׁבַח וּבְרָכָה בְּמַה שֶּׁהוּא מְחֻיָּב אוֹ בְּדֶרֶךְ לִמּוּד, וְיִרְאָ וְיִזְדַּעְזְעוּ אֵבָרָיו בְּשָׁעָה שֶׁהוּא מַזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, אֲבָל לֹא לְהוֹצִיאוֹ חַס וְשָׁלוֹם לְבַטָּלָה. וְלֹא שֵׁם הַמְיֻחָד בִּלְבָד, אֶלָּא כָּל הַשֵּׁמוֹת הַמְיֻחָדִים לְשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ. וְלֹא לְבַד בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ אָסוּר, אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּכָל לָשׁוֹן, אָסוּר. וְהַמְקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ אֶת עַצְמוֹ בְּשֵׁמוֹ יִתְבָּרַךְ אוֹ בְּכִנּוּי (כִּנּוּי הוּא מַה שֶּׁמְּשַׁבְּחִין בּוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּמוֹ הַגָּדוֹל, הַגִּבּוֹר, וְהַנּוֹרָא, הַנֶּאֱמָן, הָאַדִּיר וְהֶחָזָק, וְהַאֲמִיץ, הָעִזּוּז, חַנּוּן וְרַחוּם, קַנָּא, אֶרֶךְ אַפַּיִם, וְרַב חֶסֶד), בְּכָל לָשׁוֹן, חַיָּב מַלְקוּת. וּבַעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים רַב הֲמוֹנֵי עָם אֵינָם נִזְהָרִים וְאוֹמְרִים בִּלְשׁוֹן אַשְׁכְּנַז, גָּאט זָאל אִיהם שְׁטְרָאפִין וְכַדּוֹמֶה, וְעוֹבְרִים בָּזֶה עַל לָאו שֶׁל תּוֹרָה. וְאִם קִלֵּל בִּלֹא שֵׁם וּבִלֹא כִּנּוּי אוֹ שֶׁהָיְתָה הַקְּלָלָה בָּאָה מִכְּלַל הַדְּבָרִים, כְּגוֹן שֶׁאָמַר, אַל יְהִי פְּלוֹנִי בָּרוּךְ לַה' וְכַדּוֹמֶה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ חַיָּב מַלְקוּת, אִסּוּרָא מִיהוּ אִכָּא (חוה"מ סִימָן כז). וְכֵן אָסוּר לִכְתֹּב בְּשׁוּם מִכְתָּב שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ בְּכָל לָשׁוֹן. וְרַבִּים טוֹעִים וְכוֹתְבִים שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ בִּלְשׁוֹן אַשְׁכְּנַז, אוֹ שֶׁכּוֹתְבִים תֵּבַת אַדֵּיע, וְהוּא לְשׁוֹן צָרְפַת, וּבְאוּרוֹ, עִם ה', וְהוּא אִסּוּר גָּמוּר, כִּי לְאַחַר זְמַן יִתְגַּלְגֵּל הַמִּכְתָּב בְּאַשְׁפָּה, וְדָבָר זֶה גּוֹרֵם עֲנִיּוּת בְּיִשְׂרָאֵל מַה שֶּׁשֵּׁם שָׁמַיִם מָצוּי, וּמִכָּל שֶׁכֵּן בִּבְזָיוֹן חַס וְשָׁלוֹם, וּצְרִיכִים הִתְחַכְּמוּת וְהִתְאַמְּצוּת לְבַטֵּל זֹאת (אורים שָׁם). כְּשֶׁבָּא לוֹ רַק בְּתוֹךְ פִּיו, יָרוֹק תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר אֶת הַשֵּׁם, וְלֹא שֶׁיֹּאמַר אֶת הַשֵּׁם וְאַחַר כָּךְ יָרוֹק. וְכֵן כְּשֶׁמְּנַשֵּׁק אֶת הַסֵּפֶר, יָרוֹק תְּחִלָּה וְלֹא אַחַר כָּךְ. כְּשֶׁרוֹצֶה לְהַזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם, יֹאמַר תֵּבַת הַשֵּׁם, וְלֹא כְּמוֹ שֶׁטּוֹעִים הֶהָמוֹן וְאוֹמְרִים אֲדוֹשֵׁם, כִּי אֵין זֶה דֶּרֶךְ כָּבוֹד שֶׁל מַעְלָה.

צְרִיכִים לְזָהֵר שֶׁלֹּא לְבָרֵךְ חַס וְשָׁלוֹם בְּרָכָה לְבַטָּלָה, אוֹ לִגְרֹם לְעַצְמוֹ לְבָרֵךְ בְּרָכָה שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה. וְאִם נִכְשַׁל וּבֵרַךְ בְּרָכָה לְבַטָּלָה, וְכֵן בְּעִנְיַן אַחֵר אִם נִכְשַׁל וְהוֹצִיא שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, יֹאמַר אַחֲרֶיהָ, בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ

לְעוֹלָם וָעֶד. וְאִם מִיָּד לְאַחַר שֶׁהִזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם נִזְכַּר שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לְבָרֵךְ, יְסַיֵּם, לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ, שֶׁזֶּהוּ פָּסוּק שָׁלֵם, וַהֲוֵי כְּמוֹ לְמוּד וְלֹא לְבַטָּלָה. וְאִם הִתְחִיל גַּם תִּבַת אֱלֹהֵינוּ וְנִזְכַּר מִיָּד לְאַחַר שֶׁאָמַר אֱלֹהֵי וְלֹא גָמַר לוֹמַר נוּ, יְסַיֵּם וְיֹאמַר, יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם (שֶׁזֶּהוּ גַם כֵּן לְשׁוֹן הַפָּסוּק בְּדִבְרֵי הַיָּמִים א כט). וּמִכָּל מָקוֹם יֹאמַר גַּם בָּזֶה, בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד (צל"ח ברכות דף לח).

בֵּרַךְ עַל הַמַּיִם וְשָׁמַע שֶׁיֵּשׁ מֵת בַּשְּׁכוּנָה וְהַמִּנְהָג הוּא לִשְׁפֹּךְ הַמַּיִם שֶׁבִּשְׁכוּנַת הַמֵּת (כְּדִלְקַמָּן סִימָן קצד) מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן שֶׁבֵּרַךְ יִשְׁתֶּה מְעַט שֶׁלֹּא תְּהֵא בִּרְכָתוֹ לְבַטָּלָה. וְאַל יְדַאֵג מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה, כִּי שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע (עַיֵּן לְקַמָּן סִימָן קט ס"ט). וּלְאַחַר שֶׁשָּׁתָה מְעַט, יִשְׁפֹּךְ הַשְּׁאָר (ר"ו).

כָּל הַבְּרָכוֹת (חוּץ מִבִּרְכַּת הַמָּזוֹן שֶׁיְּבָאֵר אי"ה בְּסִימָן מד סָעִיף יא) אִם נִסְתַּפֵּק בָּהֶן אִם אֲמָרָן אוֹ לֹא אֲמָרָן אֵינוֹ חוֹזֵר וּמְבָרֵךְ (סִימָן רט).

חַיָּב אָדָם לְבָרֵךְ בְּכָל יוֹם מֵאָה בְּרָכוֹת לְפָחוֹת. וְדָוִד הַמֶּלֶךְ תִּקֵּן זֹאת. רֶמֶז לַדָּבָר, וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עָל. עָל בְּגִימַטְרִיָּא ק'. וְסֶמֶךְ מִן הַתּוֹרָה, וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת ה' וְגוֹ', אַל תִּקְרֵי מָה אֶלָּא מֵאָה, הֵן מֵאָה בְּרָכוֹת שֶׁהֵן לְיִרְאָה אֶת ה' וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ וּלְזָכְרוֹ תָּמִיד עַל יְדֵי הַבְּרָכוֹת שֶׁמְּבָרְכִים. הַקְּלָלוֹת שֶׁבְּמִשְׁנֵה תוֹרָה הֵן צ"ח, וּכְתִיב, גַּם כָּל חֳלִי וְכָל מַכָּה, הֲרֵי ק'. וְק' בְּרָכוֹת שֶׁאָנוּ מְבָרְכִים בְּכָל יוֹם מְגִנּוֹת עָלֵינוּ לְהִנָּצֵל מֵהֶן. וּבְשַׁבָּת וְיוֹם טוֹב וְכֵן בְּתַעֲנִית שֶׁחָסֵר מִן מֵאָה בְּרָכוֹת, מַשְׁלִימִים בְּמַה שֶׁמְּכַוְּנִים לְבִרְכוֹת הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר בַּחֲזָרַת הַתְּפִלּוֹת וּבִרְכוֹת הַקּוֹרְאִים בַּתּוֹרָה וְהַמַּפְטִירִים וְעוֹנִים אַחֲרֵיהֶם אָמֵן, וְגַם בְּבִרְכוֹת הַנֶּהֱנִים (סִימָן מו).

כָּל בְּרָכָה שֶׁאָדָם שׁוֹמֵעַ מֵחֲבֵרוֹ, כְּשֶׁשּׁוֹמֵעַ אָמְרוֹ, בָּרוּךְ אַתָּה ה', הוּא אוֹמֵר, בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ. וּכְשֶׁגּוֹמֵר אֶת הַבְּרָכָה, צָרִיךְ לוֹמַר אָמֵן. וּפֵרוּשׁ אָמֵן הוּא אֱמֶת. וְיכַוֵּן בְּלִבּוֹ, אֱמֶת הִיא הַבְּרָכָה שֶׁבֵּרַךְ הַמְבָרֵךְ וַאֲנִי מַאֲמִין בָּזֶה וּבִבְרָכוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן גַּם כֵּן תְּפִלָּה, כְּגוֹן בְּבִרְכוֹת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה מִן אַתָּה חוֹנֵן עַד הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן, וּבְבִרְכַּת שִׂים שָׁלוֹם, יְכַוֵּן בַּאֲמִירַת אָמֵן לִשְׁנֵי דְּבָרִים, אֱמֶת הִיא הַבְּרָכָה, וְיהִי רָצוֹן שֶׁיֵּאָמְנוּ הַדְּבָרִים בִּמְהֵרָה. וּבְקַדִּישׁ שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא תְּפִלָּה עַל הֶעָתִיד, יְכַוֵּן רַק לַבַּקָּשָׁה שֶׁיֵּאָמֵן הַדָּבָר בִּמְהֵרָה.

אִם הַשּׁוֹמֵעַ הוּא עוֹמֵד בְּמָקוֹם שֶׁאָסוּר לוֹ לְהַפְסִיק, לֹא יֹאמַר בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ. וְכֵן אִם הוּא שׁוֹמֵעַ בְּרָכָה שֶׁגַּם הוּא צָרִיךְ לָצֵאת בִּבְרָכָה זֹאת שֶׁתְּהֵא נֶחְשֶׁבֶת לוֹ כְּאִלּוּ אֲמָרָהּ בְּעַצְמוֹ, כְּגוֹן בִּרְכוֹת הַשּׁוֹפָר וּבִרְכוֹת הַמְּגִלָּה, לֹא יֹאמַר, בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ, מִשּׁוּם דְּזֶה הֲוֵי הֶפְסֵק בְּאֶמְצַע הַבְּרָכָה (דָּגוּל מֵרְבָבָה סִימָן קכד). וּלְעִנְיַן עֲנִיַּת אָמֵן אִם הוּא עוֹמֵד בְּמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ רַשַּׁאי לְהַפְסִיק, יְבֹאַר אִם יִרְצֶה הַשֵּׁם לְקַמָּן בִּמְקוֹמוֹ (בְּסִימָן יד וּבְסִימָן טז).

צָרִיךְ לְזָהֵר מְאֹד שֶׁיֹּאמַר תֵּבַת אָמֵן כְּתִקּוּנוֹ, שֶׁלֹּא יַחֲטֹף הָאָלֶף וְלֹא יַבְלִיעַ הַנּוּ"ן. גַּם יְזָהֵר מְאֹד שֶׁלֹּא יַעֲנֶה אָמֵן קֹדֶם שֶׁסִּיֵּם הַמְבָרֵךְ כָּל הַבְּרָכָה, כִּי זֶהוּ אָמֵן חֲטוּפָה. וְגַם לֹא יֹאַחֵר מִלַּעֲנוֹת אָמֵן שֶׁזֶּהוּ אָמֵן יְתוֹמָה, אֶלָּא תֵּכֶף כְּשֶׁמְּסַיֵּם הַמְבָרֵךְ אֶת הַבְּרָכָה, יַעֲנֶה אָמֵן. וְלֹא יַגְבִּיהַּ קוֹלוֹ יוֹתֵר מִן הַמְבָרֵךְ, שֶׁנֶּאֱמַר, גַּדְּלוּ לַה' אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו (קכד).

אֵין עוֹנִים אָמֵן עַל בִּרְכַּת עַצְמוֹ (מִלְבַד בִּבְרִכַּת הַמָּזוֹן לְאַחַר בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם). וַאֲפִלּוּ מְסַיֵּם בְּרָכָה אַחַת בְּשָׁוֶה עִם הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר, לֹא יַעֲנֶה. אֲבָל אִם הוּא בֵּרַךְ בְּרָכָה אַחַת וְהַשְּׁלִיחַ צִבּוּר בְּרָכָה אַחֶרֶת וְסִיְּמוּ בְּשָׁוֶה, עוֹנֶה אָמֵן עַל בִּרְכַּת הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר. וְאִם סִיֵּם בִּרְכַּת יִשְׁתַּבַּח אוֹ בִּרְכַּת שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד אוֹ בִּרְכַּת יְהַלְלוּךָ שֶׁלְּאַחַר הַלֵּל בְּשָׁוֶה עִם הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר, עוֹנֶה גַּם כֵּן אָמֵן (כֵּיוָן דְּהַרְבֵּה פּוֹסְקִים סְבִירִי לְהוּ דַּאֲפִלּוּ לְאַחַר עַצְמוֹ עוֹנֶה בְּאִלּוּ אָמֵן) (נ"א).